

Malíř, Jiří

Cyrlometodějská idea mezi náboženstvím, národem a politikou : (na okraj Masarykovy kritiky mladočeských snah o přijetí slovanské bohoslužby)

Studia historica Brunensia. 2014, vol. 61, iss. 2, pp. [101]-115

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135094>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ MALÍŘ

CYRILOMETODĚJSKÁ IDEA MEZI NÁBOŽENSTVÍM, NÁRODEM A POLITIKOU

(na okraj Masarykovy kritiky mladočeských snah o přijetí slovanské
bohoslužby)*

Abstract:

This study examines the role which the Cyril-Methodius tradition played in the 19th and early 20th century in religious, national and political developments in Moravia. It takes as its starting point Masaryk's criticism of the Young Czechs' demand for the introduction of a Slavonic liturgy. It tries to answer the question of whether this criticism was justified, whether it had a wider relevance than merely that of the historical period and whether it was also relevant for Moravia. The study shows that throughout the 19th century the Cyril-Methodius idea was used both by the church (unionism) and by national and political groups and even political parties. The Moravian Young Czechs used their demand for Slavonic worship, albeit unsuccessfully, in the election campaign against the Catholic parties in 1900–1901. Masaryk's criticisms proved to be justified and to a certain extent were even prescient, as Masaryk gave supporters of political Catholicism the right to use the Cyril-Methodius idea, and following their establishment Moravian Catholic parties fully adopted this idea.

Key words:

politics and religion history; Habsburg-Monarchy; Moravia; Cyril and Methodius tradition; church unionism; slavonic liturgy; catholicism; liberalism; Young Czechs; T. G. Masaryk

* Předkládaná studie vznikla v rámci řešení projektu *Morava na cestě k občanské společnosti* podporovaného Grantovou agenturou České republiky (P410/12/1934).

„*Idea t. zv. cyrilometodějská není nic než zvláštní projev idee národnostní a slovanské.*“ Touto větou zahájil T. G. Masaryk svou stat' s názvem *Idea cyrilometodějská*, kterou publikoval roku 1894 na tři pokračování v revue *Naše doba*.¹ Masaryk se v tomto svém pojednání kriticky vypořádává s názory mladočeského tisku na cyrilometodějskou ideu a zejména se snahou *Národních listů* o převzetí požadavku na zavedení bohoslužeb ve slovanském jazyku do programových zásad Národní strany svobodomyslné.² I když Masaryk ve své polemice poukazuje na nacionální motivy mladočeského zájmu o cyrilometodějskou ideu, neupírá při tom této ideji její oprávněnost v náboženské sféře. Svou kritiku požadavku mladočechů na zavedení slovanské bohoslužby vedl Masaryk přinejmenším ze čtyř pozic. V první řadě poukazyval na neupřímnost a neopravdovost mladočeských přístupů k této otázce a vůbec na přílišný historismus „*liberálních klerikálův a klerikálních liberálů cyrilometodějských*“.³ Masaryk považoval mladočeský požadavek na přijetí slovanského liturgie, jehož cílem mělo být posílit a obrodit český národ a vrátit ho Slovanstvu, za veskrze falešný a zcestný. Považoval za chybu „*psát o otázkách náboženských liberálním inkoustem a horovat pro náboženství při národní medovině*“.⁴ Stejně jednoznačně odsuzoval na mladočeském návrhu to, že se v něm jedná o zneužívání náboženství k politickým účelům, že mladočeský požadavek „*posuzuje náboženství a křesťanskou morálku ze stanoviska národnostního a politického a chce konec konců docela v duchu časového liberalismu použití i náboženství pro své účely národní a politické*“.⁵ V neposlední řadě mladočeskému postoji vytýkal nerespektování historické skutečnosti při posuzování české minulosti, neboť „*ten, kdo v první řadě stojí na stanovisku národním, mrtvým přijetím pravoslaví zřiká se vsí české minulosti a zejména velkých tradic reformačních*“.⁵ Masaryk historickým exkursem naopak dokládá, že pravoslaví bylo v české minulosti vždy náboženstvím cizím. A konečně ve své kritice také zdůrazňuje, že právo hlásat cyrilometodějskou ideu nenáleží liberálům, kteří se tradičně vymezují svým antiklerikalismem, ale mají ho spíše představitelé katolicismu, kteří stojí na půdě náboženské a církevní.

¹ M a s a r y k , Tomáš G.: *Idea cyrilometodějská*. *Naše doba* 2, 1894, č. 1–3, s. 46–53, 135–140, 238–244.

² *Strany a myšlenky*. *Národní listy* 34, 14. 7. 1894, č. 192, s. 1; *Z Moravy*. Tamtéž 34, 28. 7. 1894, č. 206, s. 1; *Spokojme se s nynějším stavem – církevním*. Tamtéž 34, 28. 8. 1894, č. 237, s. 1.

³ M a s a r y k , T. G.: *Idea cyrilometodějská*. *Naše doba* 2, 1894, č. 3, s. 243.

⁴ Tento a další citát viz tamtéž, č. 1, s. 48 a 51.

⁵ Tamtéž, s. 53.

Masarykova polemika s mladočeským tiskem, stejně jako ve stejné době projevované výhrady pokrokářských *Radikálních listů* k mladočeským hlasům volajícím po přijetí slovanské liturgie, tak jsou zřetelným příznakem skutečnosti, že cyrilometodějská idea se nejpozději na konci 19. století stala předmětem nejen náboženských a národních, ale i politických diskurzů a politickostranických sporů. Uvedená Masarykova kritika mladočeského koketování s požadavkem zavedení cyrilometodějské slovanské bohoslužby z roku 1894 vede k otázce, nakolik byla tato kritika oprávněná a také předvídavá, zda měla širší než jen dobově podmíněnou platnost a zda měla svou relevanci také pro situaci a vývoj cyrilometodějské ideje na Moravě. I když cyrilometodějský kult byl v 19. století živý také v dalších zemích habsburské monarchie i mimo ni, Morava měla díky roli, kterou hrála v cyrilometodějské misii v 9. století, pro vývoj cyrilometodějské tradice v moderní době ústřední pozici a pro zodpovězení daných otázek zásadní význam.

Problematika cyrilometodějské ideje se v historiografii dlouhodobě těší značné pozornosti, naposled tomu tak bylo v souvislosti s 1150. výročím cyrilometodějské misie v roce 2013.⁶ Literatura o ní je proto velmi rozsáhlá a různorodá.⁷ S cyrilometodějskou idejí si totiž každá doba spojovala vlastní představy a potřeby, takže její obsah získal mnoho významových vrstev a nabízel tak už v 19. století více interpretačních možností. Podle historika církevních dějin Bohumila Zlámala je v *cyrilometodějské ideji možno rozlišit dokonce až šest různých obsahových rovin*.⁸ Její hodnocení tak v posledních sto šedesáti letech procházelo proměnami a lišilo se podle toho, které její významy a obsahy se staly předmětem zvýšeného zájmu a případně i východiskem k jednotlivým hodnotícím soudům. V proměnách vnímání funkce cyrilometodějské ideje v 19. století se projevovaly mnohé z rozporů a paradoxů, jež sebou přinášel vzájemný vztah mezi modernizující se a zároveň nacionalizující se společností na jedné straně a mezi měnící se pozicí náboženství uvnitř této společnosti na straně druhé. Cyrilometodějství se

⁶ *Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*. Ed. s. Jemelková. Olomouc 2013; *Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Ed. M. Junek. Praha 2013.

⁷ K názorovým směrům v literatuře Z l á m a l , Bohumil: *Svatí Cyril a Metoděj*. Řím 1985, s. 168–175. Zde i rozsáhlá literatura o cyrilometodějství. Též M a l í ř , Jiří: *Cyrilometodějská tradice na Moravě koncem 19. a počátkem 20. století ve službách politiky*. In: *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou*. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu. Praha 2015, s. 392–410 (v tisku), kde je též reflektována politická instrumentalizace cyrilometodějské tradice v politickostranickém vývoji na Moravě.

⁸ Z l á m a l , B.: *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 168–175

stávalo jakýmsi lakmusovým papírkem, který odrážel dobově různorodé a často protichůdné náboženské, národní, státoprávní, politické i politicko-stranické zájmy, představy, cíle a spory uvnitř této společnosti.

Masaryk měl jistě pravdu, když cyrilometodějskou ideu, jak byla v české společnosti tradována v 80. a 90. letech, považoval za „*zvláštní projev ideje národnostní a slovanské*“, zároveň si byl vědom jejího primárně náboženského původu a obsahu. Klíč k odpovědi na otázku, jak svou podstatou náboženská idea se mohla paradoxně stát předmětem vážného zájmu liberální protiklerikální mladočeské strany, je třeba hledat právě v mnohosti funkcí, které tato idea plnila v průběhu druhé poloviny 19. století v jednotlivých oblastech a etapách vývoje tehdejší společnosti.

Cyrilometodějská idea, která vycházela z pěstování kultu sv. Cyrila a Metoděje, byla ovšem původně záležitostí v prvé řadě náboženskou a církevní a jako taková se objevovala a prosazovala už v předcházejících stoletích. Možno říci, že tento kult patřil k nejstarším českým historickým tradicím. V 19. století však lze zaznamenat zvýšený zájem o tuto tradici, který vyrůstal z motivací nábožensko-církevních, ale také národních a politických.⁹ Ovšem i v prostředí katolické církve je možno mluvit o několika motivech a zdrojích zvýšeného zájmu o cyrilometodějský kult v 19. století, které napomáhaly jeho přesahům do oblasti národní a politické. Při jeho pěstování a šíření šlo předně o posílení náboženského citění obyvatel a pozic katolické církve vůči zásahům státu do církevních záležitostí a hrozbě postupující sekularizace. Tento kult měl z pochopitelných důvodů svou přitažlivost právě na Moravě, kde svatí věrozvěsti mohli plnit funkci zemských světců. Cyrilometodějská tradice jako výraz náboženské jednoty Moravy a zemského patriotismu umožňovala, že byla vřele přijímána především zdejším slovanským a až do 60. let 19. století i německým obyvatelstvem a církevní hierarchie tento trend podporovala. Stále více zdůrazňovaný slovanský ráz cyrilometodějské misie a slovanského původu obou svatých umocňoval v době národotvorných procesů přitažlivost tohoto kultu pro sílicí národně

⁹ K o l e j k a , Josef: *Cyrilometodějská tradice v druhé polovině 19. století*. In: Velká Morava. Tisíciletá tradice státu a kultury. Praha 1963, s. 97–112; t ý ž – Š t ě a s t n ý , Vladislav: *Die cyrilomethodische und grossmährische Tradition im tschechischen politischen Geschehen im 19. und 20. Jahrhundert*. In: Magna Moravia. Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu. Praha 1965, s. 587–610; M a c h i l e k , Franz: *Welehrad und die Cyrill-Method-Idee im 19. und 20. Jahrhundert*. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen, Mähren und Schlesien 6, 1982, s. 156–183; t ý ž : „*Welehrad ist unser Programm*“. Zur Bedeutung der Kyrrill-Method-Idee und der Welehradbewegung für den Katholizismus in Mähren im 19. und 20. Jahrhundert. Bohemia 45, 2004, s. 353–395; H u b e r , Kurt. A.: *Kirche in Mähren-Schlesien im 19. und 20. Jahrhundert. Struktur, Probleme, Entwicklungen*. Archiv für Kirchengeschichte Böhmen-Mähren-Schlesien 5, 1978, s. 9–100.

uvědomovací snahy nejen na Moravě, ale i v Čechách a dalších převážně slovanských zemích.¹⁰

Nositelům tohoto spojení náboženských snah se snahami národními na Moravě se staly první generace národně uvědomělých kněží, kteří pod Sušilovým heslem „církve a národ“ usilovali upevňovat v prostém lidu náboženskou víru a zároveň jeho národní povědomí. I když jim šlo v první řadě o prohloubení náboženského života, jejich důraz na mateřský jazyk a péči o lidovou kulturu v národním jazyce je propojoval se vznikajícím národním hnutím. Cyrilometodějská myšlenka v tomto směřování sehrála klíčovou roli. Bylo to patrné už roku 1848, kdy páter J. E. Bílý, který patřil do Sušilovy družiny, podal návrh, aby byla na jaře 1849 uspořádána velká pouť na Velehrad, kde by se konala mše se slovanskou liturgií.¹¹ V nově založeném listu *Hlas jednoty katolické* v Brně pak byl v říjnu 1849 zveřejněn návrh, aby byl na Velehradě zřízen klášter a duchovní řád, který by se věnoval studiu odkazu svatých Cyrila a Metoděje a který by jejich myšlenky šířil mezi Slovany v dalších zemích.¹² K cyrilometodějské ideji se svým názvem přihlásila rovněž jedna z prvních národních organizací na Moravě *Národní jednota sv. Cyrilla a Methoda*, která byla založena v dubnu 1849 v Brně. Soustředili se v ní takřka všichni hlavní představitelé národního hnutí na Moravě a mezi nimi také celá řada národně uvědomělých katolických duchovních, z nichž v postavě člena augustiniánského kláštera na Starém Brně Františka Matouše Klácela dokonce vzešel první předseda tohoto spolku.¹³ Cyrilometodějská idea, v jejímž rámci v této době získalo na symbolickém významu domnělé středisko Velké Moravy Velehrad, tak souzněla s romantickými náladami formující se české národní společnosti na Moravě, která hledala ideovou oporu své identity v dávné minulosti. Její slovanský aspekt stejně jako odkaz na dávnověkou státnost v podobě Velké Moravy nahrávaly jazykovým i státoprávním snahám národních obrozenců, kterým její náboženský obsah dlouho nevadil, protože se sami z velké

¹⁰ Dokladem přitažlivosti tohoto kultu v Čechách je např. stavba kostela sv. Cyrila a Metoděje v 50. letech 19. století v Praze-Karlíně. Srov. P e t r a s o v á , Taťjana: *Slovanský byzantinismus: estetika nebo politika?* In: „Slavme slavně slávu Slávův slavných“. Slovanství a česká kultura 19. století. Eds. Z. Hojda–M. Ottlová– R. Prahel, Roman Plzeň 2006, s. 207–221.

¹¹ H u b e r , K. A.: *Kirche in Mähren-Schlesien*, s. 62.

¹² *Spojenými silami*. Hlas jednoty katolické 1, 20. 10. 1849, č. 42, s. 181–182; též M a s á k , Emanuel: *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno 1932, s. 26.

¹³ Mezi 40 členy výboru bylo 19 duchovních. K a b e l í k , Jan: *Moravská Národní jednota*. Brno 1909, s. 11; T r a u b , Hugo: *Dějiny Matice moravské*. Brno 1911, s. 14.

části z kněžských řad sami rekrutovali a myšlenku národní s náboženskou běžně spojovali.

Zvýšený zájem o cyrilometodějskou myšlenku uvnitř katolické církve, včetně její vysoké hierarchie, byl motivován ještě jinými skutečnostmi. Cyrilometodějský odkaz byl svým charakterem přitažlivý jak pro katolickou, tak pravoslavnou církev a nezůstával proto omezen jen na české země, ale byl živý zejména mezi balkánskými Slovany. Stával se tak důležitým faktorem unionistického hnutí v katolických i pravoslavných kruzích. Popularita cyrilometodějského kultu a jeho šíření mezi jižními i východními Slovany byla vhodnou půdou pro hledání cest k získání pravoslavných Slovanů pro unii s katolickou církví.¹⁴ Jistým impulsem v tomto směru se stal už papežský list *In suprema Petri Apostoli Sede* papeže Pia IX. vydaný 6. 1. 1848. V něm se papež obracel jak ke katolíkům, tak pravoslavným křesťanům a inicioval tak množství úvah a snah o sblížení římskokatolické a pravoslavné církve a zároveň zvýšil zájem o cyrilometodějskou ideu v mezinárodním měřítku. Po roce 1848 se k cyrilometodějské myšlence přihlásila řada spolků a periodik v různých zemích. V Olomouci byl v lednu 1849 založen časopis pro lid a duchovenstvo s názvem *Cyrill a Method*, ve Štiavnicí na dnešním Slovensku začal roku 1849 zásluhou katolického kněze Jána Palárika vycházet týdeník s totožným názvem. Do té doby spadá rovněž vznik zmíněné *Národní jednoty sv. Cyrilla a Methoda* (1849) a *Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje* (1850) v Brně. Lavantský biskup Anton Martin Slomšek pak r. 1851 založil modlitební *Bratrstvo sv. Cyrila a Methoděje* (Bratovščina sv. Cirila in Metoda) v Maliboru, které usilovalo o církevní sjednocení s pravoslavnou církví a které roku 1854 sdružovalo už na 13.000 členů.¹⁵ Cyrilometodějský kult byl tedy podporován i biskupy, v lavantské (mariborské) diecézi v tehdejších Korutanech (dnes ve Slovinsku) ho mezi Slovinci propagoval zmíněný biskup A. M. Slomšek, který stál až do své smrti v čele zmíněného Bratrstva, na Slovensku ho šířil banskobystričský biskup Štefan Moyzes a mezi Chorvaty djakovský biskup Josip Juraj Strossmayer. Pozitivně se k těmto snahám stavěl také sám papež Pius IX., který založení Slomšekova *Bratrstva sv. Cyrila a Methoděje* roku 1852 schválil a roku 1856 dokonce souhlasil s tím, aby byl v basilice sv. Klimenta v Římě proveden průzkum s cílem najít hrob sv. Cyrila.¹⁶

¹⁴ J a š e k , Adolf: *Výklad ideje cyrilometodějské*. Velehrad 1911; S n o p e k , František: *Konstantinus-Cyrellus und Methodiuas, die Slavenapostel*. Kremsier 1911.

¹⁵ C i n e k , František: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*. Olomouc 1936, s. 107–111; M a c h i l e k , F.: „*Velehrad ist unser Programm*“, s. 367–368.

¹⁶ *Bratovščina sv. Cirila in Metod*. Slovenski gospodar 61, 3. 2. 1927, s. 2; *Sv. Ciril in Metod*. Slovenski gospodar 62, 5. 7. 1928, s. 6–7; K o l e j k a , J. *Cyrlometodějská tradice*, s. 100.

Dalšímu šíření cyrilometodějského kultu a unionistického hnutí významně napomohla rovněž encyklika papeže Lva XIII. *Grande munus* vydaná roku 1880. Byly v ní oceněny zásluhy sv. Cyrila a Metoděje o rozmach křesťanství mezi Slovany, uctívání jejich kultu bylo doporučeno rozšířit na celou církev a slavení jejich svátku bylo posunuto na 5. červenec. Uznání významu a důležitosti Slovanů pro šíření křesťanství projevené v encyklice působilo pozitivně na snahy o prosazení církevní unie s pravoslavnou církví, ale i na zvýšení národního sebevědomí příslušníků slovanských národů a posílení jejich snah o vzájemnou spolupráci. Skutečnost, že cyrilometodějská idea byla v této době vnímána nejen v jejím náboženském, ale i národním a slovanském významu, byla patrná rovněž z ohlasu tisku a zpráv nuncia o cyrilometodějské pouti slovanských věřících do Říma roku 1881 i o obavách vídeňské vlády z politických aspirací Slovanů, i když samotná pouť a četné děkonné listy papežovi, jako byla např. děkonná adresa spolku *Velehrad* v popředí s hrabětem Egbertem Belcredim, byly vedeny v čistě náboženském duchu.¹⁷ Cyrilometodějský kult byl ve spojení s unionistickými snahami pěstován rovněž v četných teologických, filologických a historických spisech a nacházel institucionální oporu v mnoha organizacích, jako byly *Malice velehradská*, *Malice cyrilometodějská*, *Družstvo Velehrad*, *Akademie velehradská*, *Koruna Soluňská*, *Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda* a četné místní cyrilské jednoty. Střediskem celocírkevního pěstování cyrilometodějské kultu i celého unionistického hnutí se tak stal mýtický Velehrad, kde se také v letech 1907, 1909, 1911 a 1913 konaly všechny předválečné unionistické sjezdy.

Původní symbióza při využívání cyrilometodějské tradice jak k nábožensko-církevním, tak národně uvědomovacím účelům však mohla být i na Moravě jen dočasná. Už odchod kněží ze zmíněné *Národní jednoty sv. Cyrilla a Methoda* a založení vlastní čistě katolické organizace *Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje* v roce 1850 ukázaly, že chápání cyrilometodějské ideje jen jako tradice náboženské naráželo mezi liberálněji orientovanými stoupenci národního hnutí na nesouhlas. Tyto rozpory se plně projevíly při jubilejních oslavách tisíciletého výročí příchodu soluňských bratří na Moravu roku 1863, milénia úmrtí sv. Cyrila v roce 1869 a sv. Metoděje roku 1885, když tato výročí byla slavena dvojkolejně, jednak v režii nábožensko-církevní, jednak v režii národní a státoprávní.¹⁸

¹⁷ Ř e h á k , Karel L.: *Pouť Slovanů do Říma ke dni 5. července L. P. 1881*. Praha 1882; C i n e k , F.: *Velehrad víry*, s. 311–323; J o n o v á , Jitka: *Cyrlometodějská jubilea na Velehradě ve druhé polovině 19. století pohledem Svatého stolce*. In: *Cyrlometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Ed. M. Junek. Praha 2013, s. 31–45, zde s. 37–38.

¹⁸ V y c h o d i l , Jan: *Vzpomínky na cyrillo-methodějský rok 1863*. Obraz života

S poukazem na tradici Velké Moravy a její význam pro rozvoj státnosti se totiž s postupem let stále silněji zdůrazňovala důležitost odkazu sv. Cyrila Metoděje také pro státoprávní nároky české politiky na úkor jejich náboženských obsahů.¹⁹ Od sporů o náboženský a národní význam cyrilometodějské ideje už nebylo daleko k její politizaci. Docházelo k ní, a to dokonce na vysoké mezinárodní úrovni, už dříve v souvislosti s prosazováním unionistického hnutí, jehož působení se ukázalo být velmi dvojsečné, neboť slovanský charakter cyrilometodějské misie sice vyhovoval snahám o církevní unii, ale zároveň přispíval k povzbuzení národního hnutí slovanských národů a jejich vzájemnosti i k obavám vídeňských vlád z jejich politizace. Unionistické snahy se tak proplétaly se snahami národními, politickými i zahraničně politickými, zejména když se cyrilometodějské ideje ve svém snažení dovolávali také slavjanofilové v Rusku, kteří v ní viděli možnost jak působit pro sjednocení Slovanů na bázi pravoslavií a vyvolávali tak podezření rakouských vlád z nemístného vměšování. Cyrilometodějská idea se tak dostávala do silového pole na jedné straně snah katolické církve o prosazení církevní unie s cílem připoutat k sobě pravoslavné Slovany z balkánských zemí, na druhé straně silícího slavjanofilského hnutí,

náboženského a národního k 1050letému jubileu příchodu sv. Cyrilla a Metoděje na Moravu. Velehrad 1913 (2. vyd.); t ý ž : *Jubilejní rok sv. Cyrila, Slovanův apoštola*. Brno 1909; Z l á m a l, Bohumil: *Brněnské národní slavnosti cyrilometodějské r. 1863*. Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1934, s. 160–161, 190–195, 233–238, 260–264, 304–306; t ý ž : *Jubilejní rok 1885 ve světle rakouského zpravodajství*. Olomouc 1936; t ý ž : *K velehradské vlastizradě*. Úřední zprávy o jubilejních slavnostech na Velehradě roku 1869. Olomouc 1937; K o l e j k a , J.: *Cyrlometodějská tradice*, s. 97–112; t ý ž : *Die Tradition des Wirkens Cyrills und Methods in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. In: *Das Grossmährische Reich. Tausendjährige Staats- und Kulturtradition*. Praha 1963, s. 123–142; t ý ž – Š t ě a s t n ý , V.: *Die cyrilometodějsche und grossmährische Tradition*, s. 587–610; V a ň á č e k , Michael: *K oslavám cyrilometodějského milénia na Moravě r. 1863*. Vlastivědný věstník moravský 17, 1965, s. 45–58; Š t ě p á n o v á , Irena: *Obraz brněnských oslav cyrilometodějského milénia v soudobém tisku*. In: *Lidé města 6*, Praha 1994–1996, s. 29–51; M a c h i l e k , F.: „*Velehrad ist unser Programm*“, s. 368–373; J o n o v á , J.: *Cyrlometodějská jubilea*, s. 31–45.

¹⁹ Srov. zejména sborníky *Velká Morava. Tisíciletá tradice státu a kultury*. Praha 1963; *Das Grossmährische Reich. Tausendjährige Staats- und Kulturtradition*. Praha 1963; *Magna Moravia. Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu*. Praha 1965; *Velká Morava a počátky československé státnosti*. Praha-Bratislava 1985; H a d l e r , Frank: *Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století*. Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 155–171; t ý ž : *Das Grossmährische Reich: tschechoslowakischer oder slowakischer Ur-Staat? Deutungskämpfe im 20. Jahrhundert*. In: *Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation*. Hrsg. v. D. Willoweit – H. Lemberg: München 2006, s. 359–378.

jehož představitelé spolu s ortodoxní církví v Rusku spatřovali v cyrilometodějství vhodný ideový prostředek k šíření snah o sjednocení Slovanů na základě pravoslaví.²⁰

V tomto kontextu, který dokreslovaly i rusofilské projevy a kroky některých českých politiků, začala i vídeňská vláda cyrilometodějství vnímat jako ideový nástroj panslavismu, a proto např. při slavnostech milénia úmrtí sv. Metoděje r. 1885 na Velehradě trvala na jejich čistě náboženském charakteru. Církevní představitelé na Moravě tomuto přání vyhověli a pořádali tyto slavnosti na Velehradě v striktně náboženském katolickém duchu. Minimalizovali účast představitelů ruské ortodoxní církve a slavjanofilů a eliminovali jejich snahu, aby během jubilejních oslav byl svolán interkonfesionální sjezd Slovanů. Představitelé české politiky se z národně politických důvodů naopak stavěli k zájmu ostatních Slovanů o cyrilometodějské oslavy vstřícně, zatímco obavy z panslavismu vedly vídeňskou vládu k rozhodnutí nechat velehradské cyrilometodějské jubilejní oslavy přísně policejně sledovat.²¹

V těchto souvislostech se cyrilometodějská idea politizovala už od 60. let také uvnitř české politiky, zejména když její představitelé při státoprávních zápasech s vládou a německými liberály v rusofilství hledali oporu. Z národně politických důvodů koketovali i s myšlenkou na zavedení slovanské bohoslužby, která zaznívala jak ze staročeského, tak mladočeského politického tábora mnohem dříve, než Masaryk vstoupil do politiky. S heslem „dobrý katolík, nemůže být dobrým Slovanem“ a s výzvou k přestupu na pravoslaví vystupoval už v 70. letech staročeský publicista a politik Jan Stanislav Skřejšovský a představitel mladočeské strany Karel Sladkovský z národně politických pohnutek k pravoslavnému vyznání dokonce roku 1877 přestoupil.²² Podobně se o přijetí požadavku slovanské liturgie do programu mladočeské strany zasazoval rovněž mladočeský předák Julius Grégr. Na schůzi *Klubu Národní strany svobodomyšlné* konané dne 18. 5. 1887 prohlásil: „*Domáhati se bohoslužeb slovanských budiž jedním z hlavních odstavců programu, jež sleduje strana naše. /.../ Chceme-li pojistiti národní existenci svou, nuže pak všemi prostředky o to zasadíme se,*

²⁰ K o u ř i l , Miloš: *Unionismus nebo panslavismus? K historii „Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje“*. In: XXII. mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 127–132; V l ě k , Radomír: *Ruský panslavismus – realita a fikce. Praha 2002; t ý ž: Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa*. Slovanské historické studie 30, 2005, s. 59–109.

²¹ Z l á m a l , B.: *Jubilejní rok 1885*; H u b e r , K. A.: *Kirche in Mähren-Schlesien*, s. 69.

²² K o l e j k a , J. – Š t a s t n ý , V.: *Die cyrillomethodische und grossmährische Tradition*, s. 601–603.

*aby slovanská bohoslužba stala se skutkem.*²³ Stejně jako K. Sladkovský také J. Grégr zdůvodňoval tento požadavek především národně politickými ohledy: „*Když Němci staví proti nám hráze, musí býti také nám dovoleno obekhnati se pevnou hrází v tomto boji na život a na smrt a hrází tou bud' národu našemu slovanský jazyk v bohoslužbě.*“ Rovněž v promladočeské Lidové straně na Moravě, která vznikla teprve v roce 1891, se z řad jejího slovanského křídla kolem novin *Velehrad* a *Slovač* ozývaly hlasy volající po uplatnění cyrilometodějské ideje v podobě zavedení slovanské liturgie. Valný sjezd Lidové strany v dubnu 1894 sice otázku zavedení slovanské bohoslužby pominul, ale ve 4. bodu sjezdové rezoluce odsoudil „*působení katolicko-politických jednot a zneužívání náboženství k účelům politickým*“ a prohlásil, že Lidová strana „*šetříc ve všem náboženských citů našeho lidu, odmítá /.../ podezřívání, jako by byla stranou beznáboženskou neb protináboženskou*“.²⁴ S ohledem na nebezpečí politického katolicismu směřujícího k politickému osamostatnění ovšem zůstávala tato otázka v Lidové straně i později stále živá. Konkurenční požadavek na zavedení slovanské liturgie se totiž ústy hraběte Ferdinanda Chotka objevil také na sjezdu katolíků českého jazyka konaném 30. 7. – 1. 8. 1894 v Brně.²⁵

Další vývoj cyrilometodějské ideje právě na Moravě dal Masarykovým soudům za pravdu, zejména pokud označil požadavek liberálních politiků na zavedení slovanské bohoslužby za neupřímný a falešný. Po vzoru mladočechů se k požadavku slovanské bohoslužby později na svém sjezdu 16. 12. 1900 v Brně přihlásila i antiklerikálně laděná promladočeská Lidová strana na Moravě. Projevy hlavních řečníků Adolfa Stránského, Václava Perka a Hugo Richtera odsuzovaly politiku českých katolických stran v říšské radě a hlavně jejich zneužívání náboženství pro politické účely.²⁶ H. Richter pak obvinil klerikály, že se zpronevěřili cyrilometodějské ideji, protože trváním na latinské liturgii udržují církev na feudálních základech cizích slovanskému lidu. V přijaté rezoluci se pak Lidová strana přihlásila k cyrilometodějskému odkazu a k požadavku na zavedení slovanské liturgie do katolických obřadů. Motivace tohoto kroku byla jednoznačně politická, souvisela se snahou oslabit vrůstající vliv katolických stran: „*Zároveň ostře odmítáme soustavné výtky, vycházející z téže strany klerikální,*

²³ Tento i další citát dle: M a s a r y k , T. G.: *Idea cyrilometodějská*. Naše doba 2, 20. 12. 1894, č. 3, s. 241–242.

²⁴ *Schůze důvěrníků a valný sjezd strany lidové na Moravě ve dnech 21. a 22. dubna 1894*. Brno 1894, s. 66.

²⁵ *Zpráva o I. sjezdu katolíků česko-slovanských, který se konal v Brně 30. a 31. července a 1. srpna r. 1894*. Uspořádal P. Tomáš Šilinger. Brno 1894, s. 90–97; Š l e s i n - g e r , Václav: *Z bojů o pokrokovou Moravu 1890–1918*. Brno 1947, s. 20–21;

²⁶ Více k tomu viz M a l í ř , J.: *Cyrlometodějská tradice*, s. 400–402 (v tisku).

*jakoby strana lidová, jež respektuje každé náboženské přesvědčení, byla stranou beznáboženskou, a prohlašujeme, že k takovému a bezpodstatnému tvrzení nejméně jest oprávněna strana, kteráž zjevně zneužívajíc vznešeného pojmu náboženství křesťanského jako pláštiku k zakrývání vlastních cílů politických, jimiž urputně chce čeliti zdravému rozvoji myšlenek národní svobody a pokroku, ve skutečnosti vzácný odkaz slovanských našich věrozvěstců opustila, kdežto my posvátný cyrilometodějský odkaz ten, vrcholící v slovanské liturgii, jejíž obnova byla by mocnou oporou a posilou naší národnosti, ve zbožné úctě máme.“²⁷ Na této politické motivaci namířené proti katolickým stranám na Moravě nic nezměnila ani snaha zdůvodňovat tento krok obranou národních zájmů: „*My hlásíme se o dědictví cyrillo-methodějské, my chceme postavit naši církev na její původní základ slovanský, lidový – oni pak, kteří myšlenku cyrillo-methodějskou mají pouze v ústech, ve skutcích však jsou nositeli a představiteli církve latinské, mluvíce o Bohu i věřícímu lidu jazykem cizím, mrtvé latiny, osobujíce sobě moc, panství a výsady, které jim poskytuje feudální zřízení církve západo-latinské – ti nejsou dědici sv. Methoděje, oni jsou Wichingové.“²⁸**

Naopak načasování přijetí požadavku slovanské liturgie na sjezdu Lidové strany svědčilo o účelovosti postojů Lidové strany k cyrilometodějské ideji. Sjezd se konal v období vrcholící volební kampaně před volbami do poslanecké sněmovny říšské rady, v níž v deseti volebních obvodech proti kandidátům podporovaným Lidovou stranou stáli kandidáti katolických stran.²⁹ Navíc těsně před sjezdem v doplňovacích volbách do moravského zemského sněmu 4. 12. 1900 zvítězil nad společným kandidátem Lidové a Národní strany Václavem Povolným představitel katolického tábora páter Antonín Cyril Stojan, který patřil k dlouholetým propagátorům cyrilometodějské tradice a k vůdčím osobnostem unionistického hnutí a který z Velehradu učinil jeho centrum.³⁰ Cyrilometodějská idea se tak stala nedílnou součástí předvolební zápasu mezi katolickým a národně liberálním táborem.

Nejpozději v polovině 90. let, kdy vychází zmíněná Masarykova polemika s mladočeskými návrhy na zavedení slovanské bohoslužby, se tak cyrilometodějská idea stala i na Moravě předmětem vyhraněného politickostranického

²⁷ *Sjezd důvěrníků lidové strany na Moravě*, Lidové noviny 8, 18. 12. 1900, č. 288, s. 2.

²⁸ *Idea cyrillo-methodějská*. Dle referátu předneseného na sjezdu důvěrníků strany lidové v Brně upravil dr. H. Richter. Lidové noviny 8, 22. 12. 1900, č. 292, s. 1.

²⁹ *Kandidátní listina*, Lidové noviny 9, 3. 1. 1901, č. 2, s. 1; *Kandidátní listina*, Hlas 53, 3. 1. 1901, č. 3, s. 1

³⁰ M a l í ř , Jiří: *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě*. Lidová strana na Moravě do roku 1909. Brno 1985, s. 96–97. Literatura ke Stojanovi viz t ý ž a kol.: *Biografický slovník poslanců Moravského zemského sněmu*. Brno 2012, s. 661–664.

zápasu. Na Moravě se tento zápas vyhroutil zejména poté, kdy formující se politický katolicismus, který se právě ve druhé polovině 90. let transformoval v politické strany – Katolickou stranu národní na Moravě (založenou 1896) a Křesťansko-sociální stranu pro Moravu a Slezsko (založenou roku 1899) –, si cyrilometodějskou ideu osvojil. Stala se pevnou součástí jeho programu a sloužila především jako jeho důležitá ideová zásada a agitační nástroj, s jejichž pomocí se vymezoval v zápase s antiklerikálními liberálními, pokrokářskými a sociálně demokratickými politickými silami. Důraz na cyrilometodějskou tradici měl potvrdit a upevnit propojení křesťanské víry s národem: „*V první řadě důraz klademe, aby lid náš zachoval nezkaleně a nezkráceně dědictví po otcích, víru svatou, cyrilometodějskou, jež jedinou jest zárukou vnitřní jeho síly a nejspolehlivějším prostředkem pro každého jednotlivce, vypěstí lásku k vlasti a národu.*“³¹ Brzy po svém vzniku začaly obě katolické strany za úzké vzájemné spolupráce ohrožovat dosavadní převahu moravské Národní a Lidové strany, které na osamostatnění a vzestup katolických stran odpovíděly volebními dohodami uzavíranými od roku 1896 opakovaně při zemských i říšských volbách.

V důsledku tohoto vývoje se cyrilometodějská idea stala součástí polemik a konfrontace mezi oběma politickými tábory. Pokus moravských mladočechů osvojit si požadavek slovanské bohoslužby a vzít tím katolickým stranám vítr z plachet se ovšem ukázal být iluzorní a skončil neúspěchem. Cyrilometodějskou ideu naopak postupně plně okupoval katolický politický tábor, zatímco zájem Lidové strany po říšských volbách roku 1901 o ni utichl. Jestliže Masaryk právo na její pěstování přiznával katolickým silám, ty se ho na Moravě pak skutečně plně chopily a jeho předpoklad naplnily. Ovšem i v jejich pojetí šlo o politickou instrumentalizaci cyrilometodějské myšlenky, kterou využívaly především jako součást ideové výzbroje, která měla ve veřejném prostoru šířit představu o křesťanském základu národa. Ve volebním provolání Katolické strany národní k říšským volbám roku 1897 se proto žádalo, „...*aby zásady cyrilometodějské, jimiž národ náš již před věky zachráněn byl od jisté záhuby, úplně byly přivedeny ke platnosti, neboť bez nich nemožno si mysliti opravdového, trvalého života národního, jímž udrží se národ náš v celé své celistvosti...*“³² Později v postojích katolického tábora měla cyrilometodějská idea sloužit především k ochraně před ohrožením samotných základů křesťanské víry před nebezpečím liberálních a socialistických sil: „*Kdežto tedy na jedné straně spojují se nepřátelé naši v jeden mohutný šik proti nám, nemají takzvaní 'pokrokoví'*

³¹ *Národe náš!* Našinec 32, 28. 6. 1896, č. 74, s. 1; též *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Ed. P. Marek. Praha 2011, s. 49.

³² *Moravané!* Našinec 33, 5. 3. 1897, č. 27, s. 1–2, citát s. 1; též in: *Politické programy*, Ed. P. Marek, s. 76.

*Čechové na Moravě jiných starostí, než jak by zřídili šik – proti českému lidu na Moravě, který se s hrdostí hlásí ke zděděné po otcích víře katolické, svatému to odkazu apoštolů našich slovanských Cyrila a Metoděje!*³³

Cyrilometodějská idea se stala významnou součástí ideové výzbroje katolických stran v politickém zápase nejen s českými liberály, ale také se sociálními demokraty, s nimiž se po roce 1905 utkávaly zejména při zemských volbách v nově zavedené všeobecné volební kurii. Setkávala se přitom s kladnou odezvou hlavně na moravském venkově.³⁴ V symbolické rovině to kromě jiného potvrzoval fakt, že jak Křesťansko-sociální strana, tak Katolický spolek českého rolnictva konaly své ustavující i návazné sjezdy na Velehradě, kde se v předválečných letech odehrávaly také sjezdy dalších katolických organizací a spolků.³⁵

Na těchto peripetiích působení cyrilometodějské tradice na Moravě ve druhé polovině 19. a počátkem 20. století je možno vidět, že Masarykova kritika jejího zneužívání k národním a politickým účelům byla nejen oprávněná, ale s ohledem na její další vývoj i velmi předvídatelná. Jestliže Masaryk už roku 1894 odsuzoval hlavně koketování mladočeské strany s požadavkem na zavedení slovanské bohoslužby, které v jejím případě považoval za zcela odporující jejím liberálním zásadám, pak pozdější pokus promladočeské Lidové strany na Moravě osvojit si cyrilometodějskou ideu na jejím sjezdu v prosinci 1900 se ukázal být průhledně účelový a kontraproduktivní, neboť byl zcela jednoznačně součástí jejího předvolebního zápasu s katolickými stranami na Moravě při nadcházejících říšských volbách na přelomu roku 1900 a 1901. Zatímco v Čechách měl zájem mladočeské strany o slovanský obsah cyrilometodějské ideje plnit demonstrativní národně politické cíle, na Moravě se Lidová strana o tuto ideu zajímala především z moravských vnitropolitických a stranických důvodů, aby jejím osvojením a zejména prosazováním požadavku slovanské liturgie oslabila agitaci katolických stran a čelila tak jejich politickému vzestupu. Jak v případě mladočeské strany v Čechách, tak Lidové strany na Moravě

³³ *Moravané!* Našinec 42, 21. 10. 1906, č. 124, s. 1–2, citát s. 2; též in: *Almanach moravského sněmu zemského zvoleného od 11. listopadu do 7. prosince 1906*, Brno 1906, s. 98–106, citát s. 105; též in: *Politické programy*, Ed. P. Marek s. 110.

³⁴ K cyrilometodějské ideji se vehementně hlásil zejména Katolický spolek českého rolnictva: „*Katolické náboženství jakožto přední dědictví Cyrillo-Methodějské a Svatováclavské v českém národě jest pravým vlastnictvím, nejvyšším dobrem a základní podstatou celého národa a tudíž i rolnického stavu.*“ Srov. Malíř, Jiří: *Moravské rolnictvo mezi liberalismem a politickým katolicismem*. In: *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Eds. L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř. Brno 2009, s. 47–68, citát s. 55.

³⁵ C i n e k , F.: *Velehrad víry*, s. 431–459.

však došlo ke značnému zúžení a zploštění cyrilometodějské ideje na její slovanskou a jazykovou složku, resp. na požadavek slovanské bohoslužby. Na druhé straně ani katolické strany na Moravě, které učinily z cyrilometodějské ideje součást své programové náplně, se neubránily její jisté instrumentalizaci, protože poukazem na její důležitost pro národní bytí ji využívaly především k ideově politickému soupeření s národně liberálními stranami o vliv na národní společnost. V případě politického katolicismu však ve srovnání s nekatolickými stranami měla cyrilometodějská tradice, jak to předpokládal i T. G. Masaryk, větší oprávněnost. Už z toho důvodu, že na rozdíl od liberálních sil ji katolické strany chápaly jako nedílnou součást katolické víry i národní kultury a ideových základů národa.

Instrumentalizační cyrilometodějské ideje pro národně politické a posléze přímo pro politickostranické účely se završila její mnohostranná a proměnlivá role v 19. století. Její polyfunkčnost umožnila, aby se uplatnila při šíření a prohloubení náboženského citění a zároveň i při národně obrozeneckém působení. Stejně tak měla své místo při rozvoji mezikonfesijního unionistického hnutí a zároveň při šíření slovanské spolupráce a konečně byla využita jako součást národně obranných snah a také přímo k politickým a stranickým účelům. Masarykem kritizovaný mladočeský postoj k zavedení slovenské bohoslužby pak jistým způsobem odrážel nejistotu moderního člověka na konci 19. století doktrínou liberalismu sice osvobozovaného od náboženství, zároveň však nemajícího za náboženství vhodnou náhradu: „*Idea cyrilometodějská na čas chytit může právě lidi hlubší a lepší, jímž duchovní fiasko vlastenčičího liberalismu již není tajemstvím.*“³⁶

³⁶ Masaryk, T. G.: *Idea cyrilometodějská*. Naše doba 2, 20. 12. 1894, č. 3, s. 244.

**THE CYRIL-METHODIUS IDEA IN THE SERVICE OF
RELIGION, NATION AND POLITICS (REVISITING MASARYK'S
CRITICISMS OF THE YOUNG CZECHS' ATTEMPTS TO
INTRODUCE SLAVONIC WORSHIP)**

This paper examines the role which the Cyril-Methodius tradition played in the 19th century and early 20th century in religious, national and political developments in Moravia, and examines Masaryk's criticism of the Young Czechs' demand for the introduction of a Slavonic liturgy, which was published in 1894 in the review *Naše doba* (Our Age). It tries to answer the question of whether this criticism was justified, whether it had a wider relevance than merely that of the historical period and whether it was also relevant for Moravia. The study shows that throughout the 19th century the Cyril-Methodius idea was used both by the church (unionism) and by national and political groups and even political parties. However, while the demand for Slavonic worship had obvious national-political aims for the Young Czechs in Bohemia, in Moravia the Young Czech oriented *Lidová strana* (People's Party) attempted to use this demand in the imperial elections of 1900–1901 in the struggle with the Catholic parties. However, they were unsuccessful in their attempt and the Cyril-Methodius idea actually became an integral part of the Catholic parties' political platforms, which they used in the ideological battle against the liberals and social democrats. Masaryk's criticisms proved to be justified and to a certain extent were even prescient, as Masaryk gave supporters of political Catholicism the right to use the Cyril-Methodius idea, and following their establishment Moravian Catholic parties fully adopted this idea.

